

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2022

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2^{1/2}

Bammbiri ili li na masiatari a 27.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Vhalani idzi ndaela nga vhuronwane phanda ha musini sa athu u thoma u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhalani bammbiri lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari la 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno niwaha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.

3. Bammbiri heli li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)

KHETHEKANYO YA B: Nganea KANA Folukulo (25)

KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)

4. Fhindulani mbudziso THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO RANDELWAHO – Fhindulani mbudziso MBILI.
VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO – Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE.

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELWE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA/FOLUKULO) NA YA C (DIRAMA):

- Fhindulani mbudziso FHEDZI dza kha nganea/folukulo na kha dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C.
- Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Mbudziso ndapfu ya Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 250 u ya kha a 300.
- Mbudziso ndapfu dza khethekanyo ya Nganea/Folukulo, na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 400 u ya kha a 450.
- Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo nekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.

7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.

9. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.

10. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 40

KHETHEKANYO YA B: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 55

KHETHEKANYO YA C: Hu anganyelwa u swika kha minetse ya 55

11. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.

THEBULU YA ZWI RE NGOMU**KHETHEKANYO YA A: VHURENDI****Vhurendi ho randelwaho/vhonwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE na DZINWE.**

NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. 'Ntendele ndi vhe tsumbandila'	Mbudziso ndapfu	10	6
2. 'Ramaremisa'	Mbudziso pfufhi	10	7
3. 'Mbilu i lilela u gavha'	Mbudziso pfufhi	10	8
4. 'Ri bva kule'	Mbudziso pfufhi	10	9

NA**Vhurendi vhu songo randelwaho/vhonwaho: Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE**

5. 'Mulayo wo pofula'	Mbudziso pfufhi	10	10
-----------------------	-----------------	----	----

*PFESANI: Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni tea u fhindula MBUDZISO PFUFHI u bva kha KHETHEKANYO YA C.
Kha KHETHEKANYO YA B na KHETHEKANYO YA C, fhindulani mbudziso nthihinthi u bva kha KHETHEKANYO inwe na inwe.

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO**Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha nganea/folukulo yo randelwaho.**

6. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso ndapfu	25	12
7. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso pfufhi	25	12
8. <i>Isha la mitodzi</i>	Mbudziso ndapfu	25	15
9. <i>Isha la mitodzi</i>	Mbudziso pfufhi	25	15

KANA**FOLUKULO: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha FOLUKULO yo randelwaho.**

10. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso ndapfu	25	18
11. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso pfufhi	25	19

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**Fhindulani mbudziso NTHIHI fhedzi u bva kha dirama dzo randelwaho*.**

12. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	22
13. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	22
14. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso ndapfu	25	25
15. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso pfufhi	25	25

*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.
A ni lavhelelwi u fhindula mbudziso MBILI ndapfu kana mbudziso MBILI pfufhi.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Shumisani uyu mutevhe wa u sedzulusa uri ni vhe na vhuṭanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo afho ho teaho.

KHETHEKANYO	NOMBORO DZA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO (✓)
A: VHURENDI (Vhurendi ho randelwaho/vhonwaho)	1–4	2	
A: VHURENDI (Vhurendi vhu songo randelwaho/vhonwaho)	5	1	
B: NGANEA/FOLUKULOLO (Mbudziso ndapfu kana Mbudziso pfufhi)	6–11	1	
C: DIRAMA (Mbudziso ndapfu kana Mbudziso pfufhi)	12–15	1	
<p>*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, ni tea u vha na vhuṭanzi ha uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.</p>			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO RANDELWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI dziñwe na dziñwe kha NNA dzo vhudziswaho.

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni kone u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

NTENDELE NDI VHE TSUMBANDILA – FR Modau

- 1 Ntendele ndi vhe tsumbandila
- 2 Sa u nga nne ndi linzhakandila lo no vhonaho
- 3 Tombo li tshi melá midzi – tenda u vha mutshila!
- 4 Fulufhela nne ndo ponyaho
- 5 Mililo yothe nda dzima zwa ya na vhusula
- 6 Dipfundise u ile zwa madzanga a zwi fheli
- 7 Ó vhalaho bugu u do hurana na ludzula.
- 8 Zwivhili zwo piringedzaho thondo ino zwi sa mwemweli
- 9 Zwiraru zwo i sikelaho vhida mato yo pundisa
- 10 U konyolela matanda ndevheni tshivhangalala
- 11 Mphorosi muga sambitsolo u pulisa
- 12 U sa thonifha vhabebi na vhothe vhalala
- 13 Kha ndado yo vhofhaho vhaswa vha murafho uno
- 14 Mvalo dzavho kha dzi vha sengele lufuni luno.

Kha tshirendo itshi murendi u pfala e na khumbelo, ngeletshedzo na thuthuwedzo dzine o dzi livhisa kha vhaswa.

Nwalani maanea ni tshi sengulusa ndila ine murendi a shumisa ngayo vese/mitaladzi u bvisela khagala vhungoho ha likumedzwa ili.

Phindulo yanu kha i vhe na maipfi a u bva kha 250 u ya kha a 300.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

RAMAREMISA – Z Mutsila

- 1 Nga vha ntshetele nanga Vho-Nyamuofhe
- 2 Ndi yo lidza tshikona Thononda;
- 3 Ngauri arali zwi zwone zwauri mativha o xa;
- 4 Ramaremisa u yo dzhena Luaname.
- 5 Pa-Haa! Paa-Haa! Haa!
- 6 Ndi lufhalafhala lu lila Tshivhungululu;
- 7 Lu vhidza Vhambedzi dzithavhani.

- 8 Tsho swika hafha Madaliana,
- 9 U dzhena vhukoma Luaname;
- 10 Ahee! Mahwasane u a vhanga;
- 11 Ahee! Mahwasane u a vhanga;
- 12 U ri vhukoma a vhu dzheni Mpuna
- 13 Ligegise o beba vhatuka
- 14 Ko-kaa! Ko-Kaa! Ko-Kaa!

- 15 Ndi tshigidi tsha Thilivhali
- 16 Migodini ya Gondeni;
- 17 Ni vha litshe Vharonga vha do fhela
- 18 Nga dzinnda mishashani,
- 19 U a i pfa naa Mutulagole?
- 20 I a divhitha mukumbani;
- 21 Khosi ndi Ramaremisa.

- 2.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mitaladzi/vese ya 3 na ya 4?
'Ngauri arali zwi zwone ... Luaname.' (2)
- 2.2 Kha mutaladzi/vese ya 21 murendi u shumisa figara-de ya muambo? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 2.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga tshirendo itshi? (2)
- 2.4 Thouni ya murendi afha kha ndima/tshitanza tsha I i dzumbulula hani vhudipfi hawe tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 2.5 Ni a ima na na zwine murendi a khou amba kha ndima/tshitanza tsha 3? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI. (2)

[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MBILU I LILELA U GAVHA – WMR Sigwavhulimu

1	Mbilu i lilela u gavha,
2	I lingedza u gavha madzanga a shango,
3	Ya thenisa muya-vhuthu
4	Nga u u nyalisa vhutungu- phato.
5	Mbilu sa miri ya deme,
6	I lwedzanaho u gavha tshilidzi tsha duvha,
7	Kha i vhanyuludze tserekanywa dza madzanga a shango
8	I lilele u gavha Tshilidzi tshidzo ya muya.
9	Mbilu yo pinikwa vhupulini ha nama,
10	I vhalavhala yo lianela dinzwini,
11	Mbilu sa dongololo yo katana kha mudifho wa shango
12	I do kundwa u swikisa mulaedza wa tshidzo.

3.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese ya 2?

'I lingedza ... a shango' (2)

3.2 Kha mutaladzi/vese ya 7 murendi o shumisa figura-de ya muambo? Tikedzani phindulo yanu. (2)

3.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga tshirendo itshi? (2)

3.4 Thouni ya murendi afha kha ndima/tshitanza tsha 3 i dzumbulula hani vhudipfi hawe tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yanu. (2)

3.5 Ni a ima na na zwine murendi a khou amba kha ndima/tshitanza tsha 2? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)

[10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

RI BVA KULE – NM Musehana

- 1 Mugumoni wa shango la vhushayandivho,
 2 Ro phuphudzika ra vhuya ra tutuwa.
 3 Ra tekateka nalo ri tshi toda ndivho,
 4 Ra thunyuwa lo no ri kovhelela,
 5 Vha tshi vhona ri fhano,
 6 Ri bva kule ha mashango.
- 7 Henengei vhubvani vhu sa sii muthu,
 8 Ro pikanyedza zwi tshi hata,
 9 Phanda tshedza tsha taidza,
 10 Ra vha na fulufhelo la u swika,
 11 Ra lavhelela zwivhuya ro zwondolola,
 12 Henefho nyawedzo ya vhutshilo ra lindela.
- 13 Muhuyu u tshi sala u tshi anwa mahuyu,
 14 Goni li tshi sala li tshi fhufha malegelegeni,
 15 Makole o vhalwa o vhonwaho.
 16 Ndi tshifhinga tshi elaho zwothe,
 17 Ni si welewele tshifhinga ni songo divha,
 18 Ngauri zwi bva kule.
- 19 Muthu a tshi sala a tshi pfi vhone,
 20 Shango li tshi dalafhala la tswukuluwa,
 21 Ndi tshifhinga tsha zwothe zwi tshilaho,
 22 Zwothe zwi bva kule,
 23 Vhutshilo hashu ho ralovho,
 24 Ni si dipofudze mato no ruda,

4.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese ya 2?

'Ro phuphudzika ... tutuwa.' (2)

4.2 Kha mutaladzi/vese ya 16 murendi u shumisa figara-de ya muambo? Tikedzani phindulo yanu. (2)

4.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bveledza nga tshirendo itshi? (2)

- 4.4 Thounu ya murendi afha kha tshitanza/ndima ya 1, i dzumbulula hani vhudipfi hawe tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.5 Ni a ima na na zwine murendi a amba zwone kha mutaladzi/vese ya 4? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI. (2)
- [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO (HA KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MULAYO WO POFULA – MN Mmbi

- 1 Vhonese – vho talela mbanga dzanga,
- 2 Maṅo anga o ita mavhumbuḁu.
- 3 Vho vhona dzhenuwo na nyofho zwo nnyambarelaho,
- 4 Fhedzi a vho ngo bva mulomo.
- 5 Vhulondotavhathu – vho mphulufhedzisa vhudzumbamo,
- 6 Vhukhudelo bvungwi,
- 7 Nda puta nda longa,
- 8 Fhedzi a vho ngo ntanganedza.
- 9 Vhopholisa – vho pfa mikosi yanga,
- 10 Mikosi ya khumbelo u phalalwa,
- 11 Ndi tshi ralo u ruvhulelwa,
- 12 Vho tou mu nea khaidzo fhedzi,
- 13 Muthada ya bva i tshi sunya.
- 14 Nṅe hone thuso a tho ngo i vhona.
- 15 Munna wanga – no digana u mmbulaha,
- 16 Hezwi ndo zwi vhalala tshifhatuwoni
- 17 Ndo ṱoda ndila ya u ponyoka.
- 18 Nda bvula tshaini ya vhupuli,
- 19 Inwi no digana u ntshumisa,
- 20 Na nnyita phuli yaṅu ya vhutshilo,
- 21 Ni tshi homolowa nga nṅe.

22	Mbiti dzaṅu dza luludzelwa nga uno mudzio,
23	Khothe dza mulayo kha zwothe dzo pofula
24	Vho mpfuralela sa tshilavhi
25	Ndo sala vhunga tsiwana
26	Ndi wone wa ano maḍuvha mulayo.
27	Zwi ḍo fhela lini, ngani, hani?
28	Ni ḍo shanduka lini?
29	Dzanga pfanelo na dzi ḍivha-vho,
30	Khamusi Ene u a ḍivha.
31	Vhunga zwo bulwa fhala tarini.
32	Hone kha lino a mphulusaho ha athu swika.

- 5.1 Vhalani mutaladzi/vese ya 4. Liambe/ḷifurase 'a vho ngo bva mulomo', ḷi ni ḍisela ḷthalutshedzo-ḍe zwi tshi kwama tshirendo itshi? (2)
- 5.2 Bulani ḷhodea/thikho/thekheniki ya vhurendi ine murendi a i shumisa kha mutaladzi wa 28? ḷalutshedzani ndeme yayo afho he ya shumiswa. (2)
- 5.3 Ndi ufho mulaedza une murendi a tama u u bvisela khagala kha tshirendo itshi? (2)
- 5.4 Vhalani mutaladzi/vese ya 30, 'Khamusi ... ḍivha.' ḷalutshedzani uri ndi ngani murendi a tshi khou shumisa aḷushini nga ḷdila heyi? (2)
- 5.5 Ni nga sasaladza zwifho nga nyimele ine murendi a khou ḷangana nayo afha tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

[10]

ḷHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUŁOO

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha nganea kana folukułoo ye na guda FHEDZI.

NGANEA***NANDI NDI SHENGA?* – NE Sigogo**

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 6: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO NDAPFU

Mafhungo a nganea iyi a na zwine a toda u zwi pfukisela kha vhavhali hu u itela u fhaṭa na u khwaṭhisa mvumbo dza vhathu dzi tamisaho kha lushaka.

No ditika nga ili likumedzwa, sengulusani ndila ine muṅwali a shumisa ngayo vhaanewa u bvisela khagala milaedza yo fhambanaho i diswaho nga mafhungo a nganea iyi.

Maanea anu a tea u vha na maipfi a vhukati ha 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 7: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

Vho Madilaga vho talutshedza ṅwana wavho uri vho do vha na khakhathinyana musi vha sa khou pfesesana nga kuambele na mme awe he mme awe vha tou bva sa muthu ane a khou ya nduni thukhu lwe vha mbo di vha vho tuwa tshothe.

'Zwino baba, khezwi vha sa tou vha foinela kha sele yavho?'

'ṅwananga, ndo lingedza, fhedzi i khou lila henefha kamarani. Hezwi ndi tshi 5
vhidza iwe ṅwananga, ndi khou ri khamusi vho u vhudza uri vha khou ya ngafhi.

Zwino ngauri a vho ngo u vhudza, iwe u humbula uri vha nga vha vho ya ngafhi, hm! Havha mme au vha dinwa nga mbilu thukhu, a si zwithu zwe zwa vha zwi tshi nga tea u ri lutanya lini.' 'ṅwananga, a thi divhi uri ndi nga ita mini. Hone ndi khou ofha uri afho hune vha vha hone hu khou bvelela mini? Kana afho ndilani vho 10
tangana na zwifhio a thi divhi. Ndi hune nda ya u vha todela ngafhi? Thoho yanga yo tangana.'

'Baba, nne ndo vha ndi tshi khou amba na mma uri hezwi zwa phosho i si na mugumo zwi bveledza zwenezwi ngauri vhathu vha na thaidzo a vha tou i tandulula zwavhudi lini, vha tou ita phosho, kha vha bve vha vha tode.' 15

'Lufuno nwananga, ndi do vha todela ngafhi zwino vhusiku? Arali vha vhe vho tuwa na founu ndi musiri tshi do vha wana. Kha mmbudze uri ndi iteni. Hezwo zwa phosho u khou amba zwone nwananga.'

'Khamusi mmawe vho ya mapholisani vho ya u pota zwenezwi zwa khakhathi dza mitani. Nne a thi pfesesi uri vhatu vho no tou vha vhaaluwa vhangafhangafha vha kha di ita zwa phosho sa vhana nga ndilade? Kha vha de na yavho founu ri edzise u vha toda kha dzikhonani dzavho na mashaka avho.'

Uyo muhumbulo naho wo vha u tshi khou vhone u wavhudi, kha Vho Madilaga a vho ngo u takalela nge vha vha na nyofho ya uri avho vhane vha do vhudzisa khavho vha do ri mini. A re Lufuno o vhudza khotsi awe uri izwo zwa u shavha vhatu vho vha vho tea vho zwi humbula vha sa athu thoma u ita zwa dzitsemamo. Lufuno a mbo di didzhenela kamarani yawe a edela. Vho Madilaga vho sala vha dzula vha sokou go! Vho vula na televishini he vha sokou donolela mato vha vhone zwifanyiso vha sa koni u tevhelela uri hu khou bvelela mini.

Khofhevo ngauri a dzi na vhusiwana, dzo do vha fara vho dzula henefho sofani. Yo do ri i tshi ri awara ya vhuṅa nga madautsha ha vha hu tshi dzhena goloi henefha muḍini wa Vho Madilaga. Vho Madilaga vho do mangala goloi i tshi dzhena ngeno vha tshi divha uri gethe yo khiwa.

[Ndimba ya 2]

- 7.1 Ndi mini tshi vhangaho phambano vhukati ha Vho Madilaga na Lufuno? (2)
- 7.2 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshi tanwaho nga mafhungo e na vhala afho ntha? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.3 Mitaladzi ya 1–3, 'Vho Madilaga vho talutshedza ... vha mbo di vha vho tuwa tshothe.'
- Talutshedzani uri mafhungo aya a na mushumo-de kha u ri anetshelela zwa phanda nganeani iyi. (2)
- 7.4 Lufuno u tanwa sa niwana-de mafhungoni ayo a re afho ntha? Bulani ZWIVHILI (2)
- 7.5 Mafhungo e na vhala afho ntha a tana hani siangane ya muta wa Vho Madilaga? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.6 Ndi ifhio ndivho khulwane ine muṅwali a tama u i bvedza nga u shumisa Lufuno sa muanewa mafhungoni e na vhala afho ntha? (2)
- 7.7 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga zwiito na vhudifari ha Vho Ana nganeani iyi. Nani ZWIVHILI fhedzi. (2)

- 7.8 Sumbedzani uri u bvelela ha Tshifhiwa hu thusedza hani u bveledza magumo a lishandi? Tikedzani nga mbuno MBILI fhedzi. (2)
- 7.9 Sumbedzani hune Tshifhiwa na Vho Luvhani vha fana hone kha sia la matshilisano. (2)
- 7.10 U pfulutshela Polokwane ha Vho Luvhani zwi tutuwedza hani mathakheshandwa a bugu iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.11 Ni nga sasaladza mini kha kutshilele kwa Vho Madilaga ku taniwaho mafhungoni a nganea iyi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU. (3)
- 7.12 Musi no ditika nga mafhungo a iyi nganea ni a pfela vhutungu Tshifhiwa kha zwe zwa bvelela khae? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI dzi pfallaho. (2)

[25]

ISHA LA MITODZI – NE Phaswana

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU

Mafhungo a nganea iyi a na zwine a toda u pfukisela kha vhavhali hu u itela u fhatana u khwathisa mvumbo dza vathu dzi tamisaho kha lushaka.

No ditika nga ili likumedzwa, sengulusani ndila ine muñwali a shumisa ngayo vhaanewa u bvisela khagala milaedza yo fhambanaho i diswaho nga mafhungo a nganea iyi.

Maanea anu a tea u vha na maipfi a vhukati ha 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Khotsi awe vho do mu talutshedza uri vha do tou amba nae zwavhudi musi yunivesithi yo no vala nga zwifhinga zwa khushumusi.

Ee, khotsi awe vho vha vha tshi khou zwi vhona zwauri niwana wavho o dada lune arali vha nga dovha hafhu vha mu talutshedza na zwo bvelelaho vhukati havho na mme awe, zwi nga tou mu khokhovhedza tshothe. Zwo ralo, Rotondwa o sokou 5 tangedza zwothe zwe khotsi awe vha mu vhudza.

Ene-vho o vha a tshi pfala a tshi sokou; 'Ndi zwone baba, ee, baba.'

Mitodzi itali yo vha i tshi sokou elela-elela na marama. Musi zwo rali, Rotondwa ha koni na u lavhelesa khotsi awe matoni. Zwine zwa khou mu vhaisa ndi u humbula uri hafhu havha muthu vhane a khou amba navho, a si vhone khotsi awe. U dovha 10 hafhu a humbula na zwauri havha muthu vho mu dzhia sa niwana wavho u bva musi a sa athu u bebwa u swika divha heli line a khou talutshedzana navho ngalo. Musatondwa na Rotondwa divha li tevhelaho vho mbo di dovha hafhu vha fara thekhisi vha livha yunivesithi.

'Maria, vhurifhi hanu ndo vhu vhona na u vhu vhala ndo vhu vhala nda vhu pfesesa. 15 Madi a tevhuwa o tevhuwa kha ri zwi tangedze. Rotondwa ndi niwana wanu; inwi ni mufarisi wanga; zwenezwo, Rotondwa ndi niwana wanga. Inwi u sa mmbudza hanu nga ha madele a Rotondwa, zwo itwa nga lufuno lwanu kha nne. Holu ndi lufuno lwe nda lu vhona u bva tshi tsheetsho u swika namusi, u khakha no khakha ni muthu. Naho zwo vha zwi tshi nga kha di vha zwo ri swikisa kha thalano ngavhe 20 ndi zwi divhe kale, namusi thalano kha nne na inwi a i tsha konadzea. U talana nga tsha hashu itali zwi so ngo vuwa zwa vha zwithu zwine zwa tutuwedzwa. Maria, vuwani ri tuwe hayani,' Vho-Netshipate vha ralo vho tou ima nga milenzhe henefha murahu ha tshitanga he Vho-Maria vha lala hone sa muthu a sa vuwiho zwavhudi.

'Munna wanga ndo vha khakhela, ndi ...' 25

'Ndi ri ndo ni hangwela vuwani ri ye hayani.'

'Ndi do ya hani ngeno ndo khakha lu sa farelwiho muthu.' 'Ndo ni farela mme a Rotondwa.'

Vho-Maria u vhona zwo ralo, vha mbo di vuwa vha vho tou dzula vho navha milenzhe ntha ha thovho yeneyi ye vha vha vho lala khayo. 30

Zwo ri zwo ralo vha mbo di ri tshililo thukhu! Vho-Netshipate vha mbo di vha netshedza tshanda tshaula vhuvhili havho vha farana vha kuvhatedzana vha vho tuwa vho livha modoroni we wa vho tuwa wo livha Tshipate. Thundu dze Vho-Maria vha tuwa nadzo, vho do tou langana u dzi tevhelela nga duvha li tevhelaho saizwi vho vha vho dzi hangwa. 35

[Ndima ya 12]

- 9.1 Ndi mini tshi vhangaho phambano vhukati ha Aifheli na Maria zwi tshi kwama mafhungo e na vhala afho ntha? (2)
- 9.2 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshi tanwaho nga mafhungo e na vhala afho ntha? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.3 Mitaladzi ya 3–5, 'Ee khotsi awe vho vha ... zwi nga tou mu khokhovhedza tshothe.'
- Talutshedzani uri mafhungo aya a na mushumo-de kha u ri anetshela zwa murahu nganeani iyi? (2)
- 9.4 Rotondwa u tanwa sa niwana-de mafhungoni ayo a re afho ntha? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 9.5 Mafhungo e na vhala afho ntha a tana hani siangane ya muta wa Vho-Netshipate? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.6 Ndi ifhio ndivho khulwane ine muñwali a tama u i bvedza nga u shumisa Vho-Loshani sa muanewa mafhungoni e na vhala afho ntha? (2)
- 9.7 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga u sa dzhiela zwithu ntha ha Vho-Netshipate nganeani iyi. Neani ZWIVHILI fhedzi. (2)
- 9.8 Sumbedzani uri luñwalo lwa Vho-Maria lwu thusedza hani u bvedza magumo a lishandi buguni iyi. (2)
- 9.9 Sumbedzani hune Vho-Loshani na Maria vha fana hone kha sia la matshilisano. (2)
- 9.10 U dzhena ha Rotondwa na Musatondwa Yunivesithi ya Venda zwi tutuwedza hani mathakheshandwa a bugu iyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)

- 9.11 Ni nga sasaladza mini kha kutshilele kwa Vho-Loshani kwo taniwaho mafhungoni a nganea iyi? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU. (3)
- 9.12 Musi no ditika nga mafhungo a iyi nganea ni a pfela vhutungu Vho-Josephine kha zwe zwa bvelela khavho? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI dzi pfalaho. (2)
[25]

KANA

FOLUKULO***KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – RV Tshikovhi***

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 10: *KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – MBUDZISO NDAPFU*

Lushaka kana murafho u re na vhudifhinduleli na u fhatā mvumbo dza vhatu vhalwo, maṅwalwa a sialala ndi tshiṅwe tsha tshirathisi tshine tshi nga shumiswa kha u eletshedza, u ṅea khaidzo kha vhatu uri vha vulee maṅoni uri vha sa ḍiwane vho no dzhena khomboni.

No ḍitika nga zwibveledzwa zwa sialala zwi re afho fhasi, sengulusani ṅḍila ine muṅwali a shumisa ngayo lungano, tshikhodo tsha sialala na mirero u bveledza milaedza.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**LUNGANO**

'Vhatukana vha no shanduka'

NA

TSHIBVELEDZWA TSHAD**TSHIKHODO TSHA SIALALA**

'Makwinda a Tshiungani'

NA

TSHIBVELEDZWA TSHA E**MIRERO**

'Dangani ḷa fobvu a hu dzhenwi'

'Funguvhu ḷo ri thi laiwi ḷa fhira muḍi ḷo kovhela'

Vhulapfu ha maanea aṅu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 11: KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F**PFENE NA MUVHUDA – TZ Ramaliba**

Salungano! Salungano!

Ho vha hu na pfene na muvhuda. Avha vhavhili vho vha vhe dzikhonani khulu. Liñwe ñvha muvhuda wa ri khonani yanga kha ri bikane. Pfene la tenda ha thoma lone ngauri muvhuda wo vha u tshi ri wone u muduhulu. Ndi wone u no fanela u fhedzisela. Pfene la dzhena la imbelela na muvhuda u tshi bvumela la ri: 5

Muduhulu muduhulu ndi khou swa!

Swelela henefho u sine!

Muduhulu muduhulu ndi khou swa!

Swelela henefho u sine!

Muvhuda wa li bvisa wone wa dzhena, na wone wa imbelele wa ri: 10

Malume malume ndi khou swa!

Swelela henefho u sine!

Malume malume ndi khou swa!

Swelela henefho u sine!

Pfene la u bvisa wa ri: 'Malume, nga vha dovhe vha dzhene lwa u fhedzisa.' Pfene la hana la ri lone a li tsha funa. Muvhuda wa li luvhelela u vhuya u swika li tshi tenda la dzhena la thoma u imbelelela sa zwenezwila zwa u thoma, muvhuda u si tsha bvumela wa si li fule. Wa engedza mulilo uri pfene li vhibve nga maanda. Nama ya pfene yo no vhibva muvhuda wa fula ila khali wa lindela nama i tshi fhola. Yo no fhola wa la nama yothe ya fhela ha sala marambo fhedzi. Wa dzhia marambo wa ita kunanga kwa u lidza. Wo no fhedza wa gonya thavhani khulu wa thoma u lidza tshinanga u tshi imbelelela wa ri: 15

Gumbe Pfene o fa!

Gumbe ri tshi bikana!

Gumbe Pfene o fa! 25

Gumbe ri tshi bikana!

Mañwe mapfene a tshi pfa ulwo luimbo a gidimela henengei a tshi toda u vhona uri ndi nnyi a no khou lidza tshinanga a tshi imba nga dzina la muñwe wavho. A wana muvhuda wo dzumbama fhasi ha tombo.

Muvhuda u tshi vhona mapfene wa tshuwa. U tshi vhudziswa uri ndi nnyi we a vha a tshi khou lidza tshinanga na u imbelelela wa ri wone wo zwi pfa thavhani ya phanda. Mapfene a mbo di gidimela phanda. 30

O no vha kule tsini na heila thavha ya vhuvhili a pfa tshinanga tshi tshi khou lidziwa murahu am bo di rembuluwa. A gidima a tshi humela murahu.

A tshi swika a fara muvhuda. A tshi ri a u pwashekanye thoho nga matombo, muvhuda wa ri: 'Ni songo mmbulaha! Kha ri ye ha vhamusanda ri ye u amba haya mafhungo.	35
Ala mapfene a tenda u tuwa na muvhuda. Vhathada vha tshi swika ha vhamusanda Vho Ndou, mapfene ho ngo amba uri mulandu ndi wa u lidza tshinanga nga dzina la mapfene. O mbo di ri hetshila tshinanga tshe tsha vha tshi khou lidzwa nga muvhuda ndi tshao. Muvhuda wo tou tshi tswa.	40
Vhamusanda vha ri: 'Arali muvhuda wo tou tswa hetsho tshithu ri do zwi vhona. Ndi khou toda uri vhoiwe mapfene ni lidze hetsho tshithu. No no fhedza, ni fhe muvhuda na wone u lidze. A no do lidza zwavhudi ndi ene mune watsho.'	45
Gumbe pfene o fa! Gumbe ri tshi bikana! Gumbe pfene o fa! Gumbe ri tshi bikana!	45
Muvhuda wa vha u tshi khou isa phanda na u lidza. Phukha dzotho dza takuwa dza thoma u tshina na vhamusanda vhadzo, na vhone vho vha vha tshi khou tshina nga maanda vho takalela zwe zwa vha zwi tshi khou lidziwa khathihi na u imbiwa.	50
Mapfene na one o tshina a neta, muvhuda wa mbo di litsha u lidza wo no neta. Vhamusanda vha takuwa vha ri, 'Hetshi tshithu ndi tshanu muvhuda ngauri ndi inwi we na lidza zwavhudi na u kona u imbelela.'	55
Muvhuda wa takala wa tuwa nga u gidima. Mapfene a sinyuwa nga maanda a humbula uri ho vha ho fanela a songo thetshesela muvhuda u tshi ri a ri ye ha vhamusanda. Ha mbo di vha ndi u fa ha lungano.	55
	[Siatari 113]

- 11.1 Sumbedzani ndeme ya u shumiswa ha maipfi, 'Salungano! Salungano!' mathomoni a lungano. (2)
- 11.2 Zwe zwa bvelela magumoni a lungano ulu zwi tshi kwama pfene zwi na vhushaka-de na zwe zwa bvelela murahu mafhungoni a lungano ulu? (2)
- 11.3 Lungano ulu lu tana mvumbo-de ya pfene? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 11.4 'Mbuyelela i a la'. Sumbedzani ndeme ya murero uyo zwi tshi kwama zwe zwa bvelela mafhungoni a lungano ulu. (2)
- 11.5 Mafhungo a musu mapfene a tshi khou gungula uri ovha o tea a songo tenda u ya musanda, a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 11.6 Ndi dzifhio ndivho dzine muniwali a tama u dzi bveledza nga u tana muvhuda u phukha ya vhutali mafhungoni a lungano ulu? (2)
- 11.7 Arali inwi no vha ni mapfene, ndi zwifhio zwe na vha ni tshi nga ita u tinya zwo bvelelaho khayoy magumoni a lungano ulu. Bulani ZWIRARU. (3)

NA

TSHIBVELEDZWA TSHA G: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)**THOVHELE MUTHUHATHOŊWI RAMMBUḌA – TZ Ramaliba**

1	Ahee RammbuḌa Tshiwangamatembele ahee!
2	RammbuḌa ane luvhilo a edza luvhuḌa
3	Iwe ane arali zwo vhifha wa tsa nga matembele
4	Iwe ane arali zwo vhifha wa sunguvhela bakoni la Tshavhadinda
5	Iwe muthu ha thoŋwi; hu thoŋwa kholomo na mbudzi
6	Iwe muḏuhulu wa Vele Mutumbukavhathu
7	Ahee RammbuḌa Tshiwangamatembele ahee!

- 11.8 Murendi u tama u ri vhudza zwifhio nga mutaladzi/vese ya 2? (2)
- 11.9 Ndi mvumbo-de ya Thovhele Muthuhathoŋwi RammbuḌa ine murendi a tama u i bvisela khagala nga mitaladzi/vese ya 3 na ya 4? (2)
- 11.10 Nangani phindulo yone. Matembele ndi ...
- A kereke khulwane.
- B fhethu hune vhathu vha tambela hone.
- C khumbe dza muri dzine vhathu vha nga vhalela ngadzo vha tshi fulela. (1)
- 11.11 Sumbedzani ndeme ya u shumisa tshiga garukela kha mitaladzi/vese ya 1 na ya 7. (1)
- 11.12 Ndi tsivhudzo-de ine murendi a tama vhavhali vha tshi i dzhiela nzhele nga mutaladzi/vese ya 5? (2)
- 11.13 Ni a takalela u diwana ni muthihi na vha Ha-RammbuḌa. Tikedzani phindulo yanu nga mbuno MBILI. (2)

[25]**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25**

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha dirama ye na guda FHEDZI.

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 12: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU

Bugu ya dirama i tevhelelea zwavhudi nga vhavhali arali muniwali wayo a shumisa zwavhudi vhatambi u bvisela khagala muhumbulo muhulwane.

No disendeka nga likumedza ili, sengulusani ndila ine muniwali a shumisa ngayo Vho-Marita sa mutambi u bvisela khagala muhumbulo muhulwane diramani iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

MASHUDU: *(Vha tshi khou khadana, u vhonala o ambara sa nese.)* Uno ndi Mashudu Nefefe. Hayani ndi fhano Beauster Maungani tshitasini. Khotsi anga ndi muingameli wa zwikolo. Ila ndu i re fhalo kha thula i no nga yo naka u fhira dziinwe ndi ya hashu. Tshikolo tshone a thi athu litsha ndi kha di dzhena. 5

TSANWANI: Ni kha di dzhena tshikolo inwi? Musi ni vhonala ni tshi nga ni muongi afho sibadela tsha Tshilidzini? *(O mangala phindulo ya Mashudu.)* Inwi nga ndila ye na tswa mato anga ndo vha ndi tshi khou mbo di ni tahisa zwino nda shavhela na inwi tshikhuwani tshinwe tshinoni tshi sa athu u fhufhisa. 10

MASHUDU: Nne tshikolo tsho nnetisa. U feila hu na kufeilele. Henefha hune nda do tou nga ndi sa kegulela kha gireidi ya vhuṭahe. Feila hu na u feila. Henefha hune niwana a bebwa, a dzula, a swenda, a ima a vhuya a tshimbila wo di kotha kha gireidi nthihi. Evho, nne ndo neta nga u tolou rwiwa hu si na magumo! 15

TSANWANI: Zwino vha hanu vho ralo vha vhadivhalea vha do tenda ni tshi litsha naa? Hone da nu mmbudza, ni todou litsha tshikolo na ita mini? *(Tsanwani u ralo o no fara khundu nga tshanda tsha monde ngeno itshi tshanda tsho pfi tshikwamani wo.)*

MASHUDU:	Nda maliwa. (<i>A iwethuwa.</i>) Vhone Vho-Tsaniwani arali vha khou pfa vha na zwinzhi zwine vha khou funa u mmbudza, kha ri tou imela thungo ha ndila. Arali hu si u tou shavha manowa ro vha ri tshi tou dzhena hafha dakani heli. Khamusi ro vha ri tshi wana huwe hu no dzulea vha do kona u da nao-ha. Vhabebi vhanga u vha vhadivhalea ndi vhadivhalea fhedzi uri vha tou nndanga kha zwothe-vho ndi nga si tende lini. (<i>Vha a dzhena dakani vha ima fhasi ha munadzi.</i>)	20 25
TSANWANI:	Nne ndi tshe khwathi Mashudu, zwenezwo ndi pfi Tsaniwani. Mashudu, ngoho ndi sa ni swaswedzi, litshani ndi ni vhudze-vho hezwi zwine nda khou zwi pfa. Arali ni sa pfani-vho nazwo i do vha i khombo yanga. Ndi a vhawa li na mulwadze.	30
MASHUDU:	Ni songo ofha tshithu. Khamusi zwine na khou pfa na nne ndi khou pfa zwone.	
TSANWANI:	Khamusi ... nda do vha ndi tshi khou khakha wee ... mmm ... kana hei! Yaa ... Aredi. (<i>A tshi nga u khou tata u amba zwine a khou zwi humbula.</i>)	35
MASHUDU:	Khamusi mini? Ni khou shona nnyi ngauri ri tou vha vhavhili fhedzi. Kani-ha ndi ni rangele phanda? (<i>Mashudu u ralo a sea.</i>)	
TSANWANI:	Tshe nda rano a thi athu u vhuya nda funa muthu nga hei ndila lini. Ngavhe ndi zwi divhe ndi musi ndo tou ditwela hayani namusi la vhuya la tou nga thavha. Hafhu na thoho yo no oma yothe heyi.	40
MASHUDU:	Nga mini?	
TSANWANI:	Nga lufuno.	
MASHUDU:	Zwino ndi do zwi divha hani uri ni khou amba ngoho?	
TSANWANI:	Ni nga amba tshinwe na tshinwe tshine na funa ndi do ni fha.	45
MASHUDU:	Nkhiseni. (<i>O mu sedza matoni.</i>)	
TSANWANI:	(<i>A vha u a sendela tsini hawe vha mamana.</i>)	
MASHUDU:	Ni na vhugai afho tshikwamani?	
TSANWANI:	(<i>O no vhalala tshede yothe ye avha e nayo.</i>) Ndi na R2 250,00.	
MASHUDU:	Kha yeneyo ni khou mpha vhugai?	50
TSANWANI:	Yothe.	

[Luṭa IV Bono I]

- 13.1 No ditika nga mafhungo e na vhalala afho nthala sumbedzani uri Mashudu u taniwa/bveledzwa sa mutambi-de diramani iyi. Bulani ZWIVHILI. (2)
- 13.2 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshi taniwaho mafhungoni e na vhalala afho nthala? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 13.3 No sedza mafhungo a dirama iyi, ndi ngafhi hune Mulalo na Mashudu vha fhambana hone ni tshi sedza kutshilele kwavho? Bulani mbuno MBILI. (2)

- 13.4 Aironi ya dirama i vhangula dzangalelo la vhavhali/vhataleli/vhathetshelesi. Sumbedzani he muṅwali a shumisa hone aironi ya dirama mafhungoni a bugu iyi. (2)
- 13.5 Mufhindulano vhukati ha Mashudu na Tsaiwani u dzumbulula mudzedze ufhio wa tshifhinga? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 13.6 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a toḁou pfukisela kha vhavhali diramani iyi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 13.7 Mafhungo ane a khou ambiwa afho nṱha a kwama hani vhuḁipfi ha vhavhali? (2)
- 13.8 Nyambedzano vhukati ha Tsaiwani na Mashudu i na thuthuwedzo-de zwi tshi kwama mathakheni a dirama iyi? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 13.9 Kha mutaladzi wa 38, (*Mashudu ... a sea.*) Sumbedzani uri ndi nga mini muṅwali a tshi shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi? (2)
- 13.10 Ndi afhio masiandaitwa a vhangwaho nga u funesa vhasadzi ha Tsaiwani. Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)
- 13.11 U ya nga kuhumbulele kwanu ni vhona khudano vhukati ha Lufuno na Tshibio ya u lwela Mashudu i tshi tangedzea vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno THARU. (3)
- 13.12 Arali no vha ni khonani ya Heleni no vha ni tshi do mu eletshedza zwifhio musi o wanulula uri Tsaiwani o vhuya na muṅwe musadzi? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)

[25]

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau

Fhindulani MBUDZISO YA 14 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 15 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU

Bugu ya dirama i tevhelelea zwavhudi nga vhavhali arali muñwali wayo a tshi shumisa zwavhudi vhatambi u bvisela khagala muhumbulo muhulwane.

No disendeka nga likumedza ili, sengulusani ndila ine muñwali a shumisa ngayo maforotereke sa vhatambi u bvisela khagala muhumbulo muhulwane diramani iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA I

DEREK:	Ni khou zwi vhona nothe uri khuvhani ni fhano ni kha vhufhio vhuimo. Ri kha tshikhathi tshivhi. Tshikhathi, tsha nndwa. Ri nndwani. Ro no di ita uri vhañwe vhatu vha hanganee hezwi ri hafha. Vhañwe vho no ngala ngala. Uvha ndi hone zwothe zwi re fhano zwi tshi do wela fhasi ha ndangulo yashu tshothe. 5
LUKA:	Ndi zwifhio zwine ra fanela u ita zwino?
DEREK:	Mishumo yashu kha i bevele phanda sa nga misi. Swina li vho zwi limuwa uri u tambala ngeno kha riñe ndi u lila tshithu tshithihi fhedzi, lufu! Riñe a ri lwi nga lutanda lwa khakhañwa, ri tou thuntsha! Ndi na vhuñanzi uri swina li nga si tsha ri wela nga ntha, ngauri ri a vhulaha. 10
PIET:	Kha ri litshe u amba amba. Naa a ni zwi divhi zwauri a hu tshee na muthu fhano. Mañu ndi matumba. Shango ndi lashu lothe heli. 15
DEREK:	Ri songo takalesa ra dihangwa. Heli shango li na vhañe vhalo. Vha nga si pfuluwe vha tuwa vha songo edzisa u dziba. Bere i tshi fa a thi ri i a raha raha. Nahone arali wa imisa muvhombo murahu hayo zwenezwo i tshi khou shanavhida, wa tangana na mpundu wa hone, haa, ane a kha di do u vhidza mutshili wa lino ri a mu akhamala. 20

POTGIETER:	<i>(Muniwe wa maforotereke.)</i> Afho wo bula. Kha divhazwakale ya nndwa dzashu, a hu na na lushaka na luthihi lwe lwa tenda u sukumedzwa lu songo thoma lwa dziba dziba.	25
DEREK:	Nazwino, mishumo yashu ya ḍuvha na ḍuvha nga i bvele phanda. Ḷanga ndi ḷeneḽo. <i>(Vha a bva.)</i>	
VHO		
TSHILWAVHUSIKU:	Gangashe!	
VHO GANGASHE:	Muhali!	
VHO		
TSHILWAVHUSIKU:	A thi tsha tama u zwa mafhungo a matambavhana. Nda ralo mativha a nga ḍo vhuya a xa hu si na mudzinginyo we nda ita!	30
VHO GANGASHE:	Zwi a pfala Muhali.	
VHO		
TSHILWAVHUSIKU:	Yau mmbi i ḍo dodela nga lurumbu lwa tshanda tshamonde ngeno ya Lumbule i tshi ḍo dodela i tshi bva thungo ya vhukovhela. N̄ne ndi ḍo dzhena nga vhukati.	35
VHO LUMBULE:	Zwo pfala muṇe wanga.	
VHO		
TSHILWAVHUSIKU:	Tshino tshifhinga a si tsha u t̄ungunudza. Ndi tshifhinga tsha u fhisekanya; tshifhinga tsha u butukedza swina li tshee lo ya nga dza malat̄andilo. N̄ne ndi Tshilwavhusiku, a thi kundwi nga mbava. Zwi vhe zwo pfala zwe nda amba!	40
VHO GANGASHE:	Zwo pfala muṇe wanga. <i>(Vha a bva.)</i>	

[Luṭa V Bono 11 na 111]

- 15.1 No ḍitika nga mafhungo e na vhala afho n̄tha sumbedzani uri Khosi Tshilwavhusiku u t̄aniwa/bveledzwa sa mutambi-ḍe ḍiramani iyi. (2)
- 15.2 Ndi tshipiḽa tshifhio tsha puloto tshi t̄aniwaho mafhungoni e na vhala afho n̄tha? Tikedzani phindulo yaṇu (2)
- 15.3 No sedza mafhungo a ḍirama iyi, ndi ngafhi hune Luka na Ledia vha fhambana hone ni tshi sedza kutshilele kwavho? Bulani mbuno MBILI. (2)
- 15.4 Aironi ya ḍirama i vhangula dzangalelo la vhavhali/vhataleli/vhathetshelesi. Sumbedzani he muṇwali a shumisa hone aironi ya ḍirama mafhungoni a bugu iyi. (2)
- 15.5 Mufhindulano u re kha mafhungo a re afho n̄tha u dzumbulula mudzedze ufhio wa tshifhinga? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- 15.6 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṇwali a t̄oḽou pfukisela kha vhavhali ḍiramani iyi? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

- 15.7 Mafhungo ane a khou ambiwa afho ntha a kwama hani vhudipfi ha vhavhali? (2)
- 15.8 Nyambedzano vhukati ha Derek na Luka i na thuthuwedzo-de zwi tshi kwama mathakheni a dirama iyi? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 15.9 Kha mutaladzi wa 22, (*Muniwe ... maforotereke.*) Sumbedzani uri ndi nga mini munwali a tshi shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila hei? (2)
- 15.10 Ndi afhio masiandaitwa a vhangwaho nge Khosi Tshilwavhusiku a tendela Maforotereke vha tshi dzula shangoni lawe lwa tshifhinganyana diramani iyi? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)
- 15.11 U ya nga kuhumbulele kwanu ni vhona khudano vhukati ha Tshilwavhusiku na maforotereke i tshi tangedzea? Tikedzani phindulo yanu nga mbuno THARU. (3)
- 15.12 No vha ni tshi do ita mini arali no diwana ni kha nyimele ine Tshilwavhusiku a diwana e khayoy musiy a tshi vhulahlwa vhalanda vhawe nga vhathu vhe a tou vha sendelela? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80